

حج و ترسیم ارتباط انسان با خدا، خود، مردم و عالم هستی

دانشیار علوم تربیتی دانشگاه قم نحوه ارتباط انسان با خدا، خود، سایرین و عالم هستی از طریق اعمال حج را تشریح کرد و گفت: حاجی باید بداند که پس از حج مسئول است و نه فقط در ایام حج، بلکه در کل زندگی خود باید به مسئولیت‌هایش عمل کند.

دانشیار علوم تربیتی دانشگاه قم نحوه ارتباط انسان با خدا، خود، سایرین و عالم هستی از طریق اعمال حج را تشریح کرد و گفت: حاجی باید بداند که پس از حج مسئول است و نه فقط در ایام حج، بلکه در کل زندگی خود باید به مسئولیت‌هایش عمل کند.

حج و ترسیم ارتباط انسان با خدا، خود، مردم و عالم هستی

حجت‌الاسلام علی نقی فقیهی، دانشیار علوم تربیتی دانشگاه قم و مدیر مؤسسه مطالعاتی مشاوره اسلامی، در گفت‌وگو با ایکن، به تشریح بُعد تربیتی مناسک حج پرداخت و گفت: اصل تشریح حج همانند تشریح همه احکام الهی هدفمند است و هدف تربیت انسان تلقی می‌شود. قرآن کریم در چهار مورد در سوره بقره آیات ۱۲۹ و ۱۵۱، سوره آل عمران آیه ۱۶۴ و سوره جمعه آیه دوم تصریح کرده است که انبیا برای تعلیم و تربیت فرستاده شده‌اند و تمام آنچه آنها مطرح می‌کنند و آنچه در قرآن آمده است برای اهداف تربیتی است.

وی اظهار کرد: فقهای ما نیز تأکید می‌کنند که احکام الهی برای رشد، تربیت و ارتقای آدمی در ابعاد مختلف وجودی است و معنای آن این است که خداوند انسان را به گونه‌ای آفریده که بتواند رشد کند. از سوی دیگر خداوند توانمندی‌هایی را به عنوان عقل و فطرت به انسان داده که بستر را برای ارتقای انسان فراهم می‌کنند. برای مثال خداوند در آیه دوم سوره جمعه می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ؛ اوست آن کس که در میان بی‌سوادان فرستاده شد؛ ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت به ایشان بیاموزد و [آنان] قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.» این آیه به وضوح بیان می‌کند که خداوند پیامبران را مبعوث کرد تا آیات الهی را به انسان‌ها برسانند و تزکیه کنند و کتاب و حکمت را تعلیم دهند. تزکیه بُعد رشد، نمو و پاکسازی دارد و در مجموع معنی تربیت می‌کند. یعنی انسان باید از آنچه آسیب‌زاست دوری و نیز هر آنچه را موجب رشد و نمو است اجرا کند.

روابط چهارگانه انسان در حج

فقیهی به احکام الهی از جمله احکام حج در روابط چهارگانه فرد با خدا، با خود، با دیگر انسان‌ها و با جهان هستی اشاره کرد و افزود: همه اینها زنجیره وار مرتبط با هم نظامی را ایجاد می‌کنند که اهداف تربیتی را دنبال می‌کند. شکل‌گیری مطلوب نظام روانی - شخصیتی فرد و جامعه بر این اساس است که این روابط چهارگانه را درست تحقق ببخشد؛ اما آنچه این روابط چهارگانه را درست تحقق می‌دهد رابطه صحیح انسان با خداست، چرا که این رابطه اصل تلقی می‌شود و سایر روابط (روابط با خود، دیگران و جهان هستی) تحت تأثیر آن هستند و با وجود این رابطه است که سایر روابط حسنه و موجب رشد انسان می‌شوند.

وی حج را روندی از اعمال دانست که از شروع تا انتها حول همین چهار ارتباط می‌چرخد و گفت: امام علی(ع) در مورد حکمت و تأثیر حج در رابطه انسان با خدا فرموده‌اند که خداوند حج را وسیله‌ای قرار داد تا بندگانش به عظمت خدا توجه کنند و در مقابل خدا فروتن باشند و به عزت و بزرگواری خدا اعتراف کنند. امام رضا(ع) نیز فلسفه حج را عبارت از فروتنی و خضوع در برابر خدا می‌دانند. این روابط چهارگانه از سوی ائمه(ع) در خصوص حج مطرح شده است؛ مثلاً امام باقر(ع) درباره ارتباط انسان با دیگران می‌فرماید که از جمله فلسفه‌های حج حسن صحبت، همنشینی، نیکو رفتاری و معاشرت حسن و معروف است. زائران به صورت جمعی اعمالی را انجام می‌دهند و باید به گونه‌ای آنها را انجام دهند که نه تنها مزاحمتی برای دیگران ایجاد نشود، بلکه عشق و محبت به دیگران را متبلور سازد و به سایرین کمک کند.

تأثیر ارتباط انسان با مردم بر تقوا

فقیهی اضافه کرد: مرحوم نراقی در جامع السعادات خود بیان می‌کند یکی از خصوصیات این است که زائران باید با همسفران خود رفتار خوبی داشته باشند، خوش خلق باشند و از کج خلقی و درشت‌گویی اجتناب کنند. در ایامی که انسان مُحرم است باید از مجموعه‌ای از محرمات از جمله جدال پرهیز کند که این امر قدرت کنترل و تقوای فرد را بالا می‌برد. بخش اعظمی از این دستور و قانون حج مربوط به اصلاح رابطه انسان با دیگران است که نتیجه عمل به آن دستیابی به تقواست. در حج انسان باید قوای شهوانی و غضب خود را کاملاً کنترل کند، حتی فکر ناشایست نکند و افکار آلوده را کنار بگذارد.

وی با اشاره به آیه ۱۹۷ سوره بقره که می فرماید: «الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ مِّنْ قَرَضٍ فِيهِنَّ الْحَجُّ قَلًا رَقَتْ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ؛ حج در ماه های معینی است پس هر کس در این [ماه]ها حج را [برخود] واجب گرداند [بداند که] در اثنای حج همبستری و گناه و جدال [روا] نیست و هر کار نیکی انجام می‌دهد خدا آن را می‌داند و برای خود توشه بگیرید که در حقیقت بهترین توشه پرهیزگاری است و ای خردمندان از من پروا کنید»، گفت: خداوند در این آیه ضمن بیان بخشی از احکام حج، تصریح می‌کند که فرایند حج برای این است که زاد و توشه ای از تقوا برای خودتان کسب کنید. واژه تقوا از «وقایه» آمده است؛ یعنی کنترل و حفاظت؛ انسان مراقب باشد که مو به مو به آنچه مرضی خداست عمل کند و آنچه خواست خدا نیست از آن پرهیز کند و تقوا یکی از آثار مهم حج است.

فقیهی در خصوص تأثیر حج بر ارتباط انسان با جهان هستی، گفت: هر واقعه ای که در فرایند اعمال حج در مکه انجام می‌شود هر کدام حاجی را به یک یا چند امر الهی توجه می‌دهند. مثل کعبه و مقام ابراهیم. در حج انسان می‌فهمد که تمام هستی از آن خدای متعال است. پس باید به تمام هستی احترام بگذارد و بر اساس قوانین الهی با هستی و موجودات آن رفتار کند. خداوند در قرآن از عرفات یاد کرده است، جایی که امام حسین(ع) دعای عرفه را خواندند و این دعا نیز مباحث تربیتی را مطرح می‌کند. اعمال حج مرحله به مرحله انسان را جلو می‌برد و قدرت و توان انسان را در مقابل گناه افزایش می‌دهد و او را از نظر روحی و اراده قوی می‌کند. چرا برخی حجاج تغییر نمی‌کنند؟

وی در پاسخ به اینکه چرا برخی از حجاج نمی‌توانند تربیت مورد نظر را از حج کسب کنند و در بازگشت همان انسان قبلی می‌شوند؟ گفت: بسیاری از افراد در حج متحول می‌شوند و رشد بالایی پیدا می‌کنند و دیگر به خود اجازه نمی‌دهند که به زندگی قبلی خودشان که آلوده به گناه بود بازگردند، اما عده ای موفق نمی‌شوند.

حج و ترسیم ارتباط انسان با خدا، خود، مردم و عالم هستی

فقیهی تشریح کرد: نظام دنیا علی و معمولی است و شرایط محیطی - اجتماعی می‌تواند بر انسان بسیار اثرگذار باشد. کسانی که به سرزمین وحی می‌روند در فضای ضابطه مندی قرار می‌گیرند. لباس خود را عوض و لباس احرام می‌پوشند و با قصد و توجه اعمال خود را انجام می‌دهند. یعنی بر اساس یکسری قوانین، وظایفی را که خدا برای آنها تعیین کرده است انجام می‌دهند و ضابطه مندی را تمرین می‌کنند. زائر در طواف نباید یک لحظه به پشت سر خود برگردد؛ یعنی حتی یک لحظه غفلت ممکن است باعث باطل شدن اعمالش شود. به همین دلیل بسیار در اعمال و رفتار خود دقت می‌کند، اما وقتی از حج بازمی‌گردد فضا تغییر می‌کند، روابط اجتماعی تغییر می‌کند، هواهای نفسانی بازمی‌گردند و حالت ضابطه مندی که انسان در حج داشت از بین می‌رود.

دانشیار علوم تربیتی دانشگاه قم با اشاره به اینکه حج به ما یاد می‌دهد که هر جا هستی باید ضابطه مند باشی، گفت: خیلی از افراد اعمال حج را انجام می‌دهند، اما فلسفه آن را نمی‌دانند.

وی با تأکید بر اینکه یکی از وظایف بعثه های مراجع به خصوص بعثه مقام رهبری در حج، آموزش زائران است، گفت: زائر باید با هدف خداوند از اعمال حج آشنا شود. البته نه اینکه اطلاعات خود را در خصوص اعمال، اهداف و اسرار حج بالا ببرد، بلکه باید قبل از سفر با این قصد و نیت که می‌خواهد تغییر کند و انسان بهتری شود، حج را بیاموزد. شرایط گاهی انسان را تغییر می‌دهد. یکی از عواملی که می‌تواند این تغییر را ایجاد کند این است که انسان به صورت نهادینه با اعمال حج خو نگرفته باشد. زائری که از قبل خود را آماده کرده باشد می‌تواند با موفقیت بیشتری بازگردد. البته مهم این است که این اطلاعات به یک فرهنگ درونی برای افراد تبدیل شود و این همان تربیت و هدف حج است. حاجی مسئول است

وی افزود: فرد حاجی باید در حج احساس مسئولیت کند و بداند که فرد دیگری شده و رسالتی را برعهده دارد که وقتی بازمی‌گردد نباید خلاف رضایت خدا عمل کند. از سوی دیگر همه افراد باید بدانند که وظایفشان در زندگی چیست؟ اینکه در مقطعی به وظایفی عمل کنند مثل ایام حج، اما در بقیه موارد مسئولیتی را برای خود قائل نباشند، درست نیست. یکی از فلسفه های حج این است که افراد بفهمند با اعمال حج آدم دیگری شده اند و مسئولند و مسئولیت های آنها عمل به همان چیزهایی است که در قرآن و روایت های اهل بیت(ع) آمده است.

فقیهی به حجاج هشدار دارد که نباید در زندگی اجتهاد به رأی کنند و گفت: یکی از مواردی که متأسفانه انسان را دچار خطا می‌کند این است که چون زندگی ها جدید شده و پیچ و خم های جدیدی دارد، افراد گاهی در مواجهه با مسائل اجتهاد می‌کنند و

چون نمی دانند قانون خدا چیست و وظیفه آنها چیست، خودشان استدلال می کنند که این کار زمینه انحراف را فراهم می کند.

گفت وگو از زهرا ایرجی ایکننا